

(Данас, 17.04.2009)

Бог, који је творац и једини стварни господар духовних и материјалних добара, пружа људима добра како би их користили. Сви подједнако користе основна добра потребна за одржавање живота. Неједнако коришћење појављује се само код такозваних економских добара, а по томе се људи деле на сиромашне и богате.

Та разлика не посматра се пасивно, већ се динамички поставља у перспективу моралног и друштвеног напретка човека. У вези с тим Свети Јован Златоусти запажа следеће: „Свега је у изобиљу пружио Бог, све што је од добара најпотребније, као што су ваздух, вода, ватра, сунчева светлост и томе слично. Богатоме није потребно више светлости него сиромашном, нити се може рећи да сиромаш удише мање ваздуха, већ је све свакоме подједнако дато. Због чега кажем да је Бог створио заједничким све оно што је најпотребније и што наш живот одржава, а да није заједничко оно што је мање значајно? Због чега? Да бисмо ми у животу јачали и да бисмо имали меру за врлину“.

Материјална једнакост и економска неједнакост

Док су, дакле, основна материјална добра дата људима подједнако, са економским добрима није тако. Она нису заједничка за све. И тако је због људи, а не због Бога. Бог је људима дао власт да сами расподељују економска добра како би уредили свој друштвени живот и подвизавали се у врлини. Неједнака расподела богатства је друштвена појава, а не природна. Човек се не рађа сиромашан по природи, већ то постаје због друштва и у том стању остаје због људске немилосрдности. Богаташ мора користити богатство којим располаже у духу хришћанске љубави, а не за сопствено уживање. Ако не чини тако, ни по чему се не разликује од грабљивца и лопова.

Могу ли капитализам и православље заједно

Пише: Георгије И. Мандзаридис
субота, 18 април 2009 13:33

Онај који троши богатство само на себе, примећује Свети Јован Златоусти, губи га. Насупрот томе, онај који га троши на друге - чини богатство својим. Економска добра треба да припадају свима - као и сунце, ваздух, земља и сва природна добра. Богатство које припада једном човеку - штети и њему и целини. Као што је храна намењена целом телу и, ако се ограничи само на један уд, уништава и тај уд и цело тело, тако је и богатство заједничко, а онај који га узме само за себе - шкоди и себи и другима. Велика практична вредност тог става, који проистиче не само из заповести о љубави и из природе Цркве као јединственог тела са Христом као главом већи из природног јединства човечанства, постаје данас видљивија када се узму у обзир опасности по цело човечанство које доноси хиперпотрошња богатих и истовремена беда сиромашних народа.

Став Симеона Новог богослова, врхунског писца из XI века, о том питању врло је одлучан. Он указује на то да је очување богатства успостављено збо људске грамзивости. Они који су опседнути том страшћу заправо нису господари већ робови и чувари свог богатства. Чак и ако нешто од тога што имају или све што имају понуде сиромашнима - опет се не оправдавају. И тада се доживотно морају кајати због оног времена када су имали богатство, јер онолико колико су га они држали - толико га њихова сиромашна браћа нису могла користити.

У атмосфери коју образује хришћанско учење природно је да сиромашни сматрају како имају право на богатство богатих, пошто се они посматрају као њихови дужници. На тај начин и односи богаташа и сиромашних од узајамног разумевања и сарадње могу прерасти у класно супротстављање, када богаташ сиромаша види као предмет искоришћавања, док сиромашни виде богате као оне који их угњетавају и угрожавају заједничка добра.

Теолошко оправдање поседништва, као и уопште стицања и чувања материјалних добара, први је предузео Тома Аквински. По њему, то што неки стичу и управљају тим добрима служи већем заједничком добру. Дакле, власништво има друштвену мисију и тако налази своје оправдање. Тај став је имао шири ефекат у каснијој теологији.

Став протестантизма

Верска реформација је, наравно, имала последице и по економски живог у областима у којима се појавила. Као што је познато, М. Вебер је тврдио да је протестантски морал, а

нарочито пуритански, са ендокосмијским аскетским духом послужио као основни чинилац у образовању новијег капитализма. Протестанти, пише Вебер, „било као владари било као потчињени, било као већина било као мањина, показали су нарочиту тежњу за економским рационализмом, нешто што код католика ни у једној ни у другој ситуацији нити је било нити је могуће приметити у истом степену“. Узрок том различитом понашању, по Веберу, првенствено треба тражити у постојећој унутрашњој посебности, а не само у спољним историјско-политичким околностима у којима се налазе те конфесије.

Протестантизам је, у потпуности потцењујући човекову природу и заступајући апсолутни детерминизам, неизбежно довео све верне до питања о сигурности спасења (*certitudo salutis*). Као средство обезбеђивања његове потврде коришћен је систематски успех верних у њиховим занимањима, која су посматрана као призив Божији. Тај професионални успех и ендокосмијски аскетски дух довели су до стварања капитала и штедње. На тај начин је поново оживљено једно од гледишта формулисаних у Старом завету. У складу с тим, богатство као позитивно стање сведочи о Божијем благослову и благонаклоности, а богаташ се сматра благословеним од Бога и његовим миљеником. Тако се успех у економском животу посматра као средство самопотврђивања одређене личности.

Став римокатолицизма

С друге стране, римокатолицизам је својим оптимистичким посматрањем човека и света развио поверење у моменат људских и понудио својим следбеницима могућност за релативно морално задовољење. То задовољење непосредно се повезује с нарочитом вредношћу коју је римокатоличко богословље увек придавало добрим делима. Због тога је и западно монаштво, које се бринуло, као што је било природно, да у највећој могућој мери примени ту теологију о добрим делима, било наклоњено њиховој рационализацији и систематизацији унутар шире перспективе рационализованог и систематизованог моралног живота. као што примећује М. Вебер, западно монаштво је, наравно не у целини, већ по свом општем типу, показало рационализацију и систематизацију моралног живота која је слична подвижничком животу пуританизма. Уосталом, ни протестантско поимање позива и рада не може се схватити без претпоставки које су већпостојале на Западу. Монашко предање које је образовано начелом *ora et labora* поставило је рад поред молитве. С ренесансом и реформацијом рад је одвојен и почео је да се посматра као основно средство човековог господарења и стицања богатства и иметка. Одвајање рада довршено је у калвинизму и учвршћено капиталистичким духом. Тако две велике гране западног хришћанства, упркос разликама, нису престале да имају заједничке основе, које су погодивале образовању релативно сродних усмерења у области економских живота.

Став православља

Истраживања у области православног света могу довести до закључака који су посебно занимљиви када је речо овом питању. Образовање економског и уопште друштвеног живота у областима у којима живи православно становништво непосредно се повезује с православним хришћанским предањем. Због тога и испитивању односа православног предања и економског, политичког и друштвеног живота треба посветити нарочиту пажњу.

Став Православне цркве о свету и човеку нити је песимистичан као протестантски, нити оптимистичан као римокатолички.

Православна црква не схвата свет и човеково присуство и деловање у свету рационално, већ литургијски. Тако се све што је у свету, а што се сматра узалудним по себи, истовремено назначује и као нарочито важно, јер је средство обраћање Богу и ближњем. Оправдање човека не посматра се као индивидуално достигнуће нити се тражи на световном нивоу - оно се тражи надилажењем индивидуалности и ослобођењем од робовања свету. То се нарочито открива у православној монаштвоу које нема за циљ рационализацију или програмирање деловања, већ борбу против самољубља и сједињење с Богом.

Циљ према коме је усмерена Православна црква, или оно што је њен верски идеал, јесте обожење. И православно монаштво је нарочито усмерено, као што је природно, к том циљу. Обожење је, међутим, у крајњој линији, пасивно, а не активно стање човека. Човек не ствара, већ прихвата обожење као дар благодати Божије у његовом животу. На крају, међутим, циљ рада није производња или израда материјалних добара, већ сузбијање самољубља, које се препознаје као начело свих зала, и неговање несебичне љубави.

Карактеристично је да је Василије Велики, утемељитељ источног монаштва, назначио како циљ рада не треба да буде сам запослени, већ ближњи. Циљ рада не треба да буде задовољење индивидуалних потреба, већ „служење потребитима“, јер се само тако може избећи „злочин самољубља“. Тај иррационални став, што од почетка искључује присвајање богатства, практично се примењује у општежићу, које се препознаје као идеално друштво. Исти дух надахњује и односе општежића са широм заједницом. То се

изражава гостопримством, које је света дужност киновјског, али и уопште источног монаштва до данас. Напокон, исти дух може се приметити и у односима родитеља и деце у традиционалној породици.

Оци Цркве против камате

Овде треба истаћи посебно осетљиво питање, које можда раније није привлачило пажњу, али је његова важност видљива у наше време. Речје о питању камате, на које су се Оци Цркве упорно освртали и били нарочито оштри када су о томе говорили. Карактеристично је, наравно, да се њихово супротстављање није односило само на зеленашење већи на законите камате. Скоро сви велики Оци Цркве посебно су о томе говорили назначујући не само нејеванђелски већи неприродни карактер камата. Свети Григорије Нисијски одређује живот зеленаша као лењост и привилегованост, јер они теже убирању плодова без сетве. Слично томе, Свети Јован Златоусти упоређује зеленашење са жетвом без земље, плуга и кише, док Свети Григорије Богослов пореди зеленаша са оним који не обрађује земљу већпотребе потребитих. Василије Велики, још више наглашавајући неприродни карактер камате, запажа да све што расте престаје да расте када дође до своје нормалне величине, док новац привилегованих наставља неограничено да се увећава у времену.

Запажање Василија Великог, које је до пре неколико година могло остати без коментара с економске тачке гледишта, данас постаје крајње актуелно, јер дотиче само средиште економске, као и еколошке кризе. Непрестано повећање економског капитала, то јест стална акумулација профита, која се поставља као циљ сам по себи, мора довести до кризе. А та криза почела је да бива видљива у другој половини нашег века. Да би се она спречила, осмишљен је „одржив развој“ - а он не спречава него само одлаже експлозију.

Грешка се овде не налази у прогресу, већу врсти прогреса, у једнодимензионалном и неприродном развоју економије која има за циљ добит, а не служење људима. И због тога што има за циљ добит, она не само да не служи потребама људи већих на сваки начин користи за повећање профита. Ту почињу друштвене неправде и проблеми. Једино решење тог проблема може бити сложен развој човека као психосоматског јединства, заснован на несебичној љубави. Али се такав развој у савременом друштву чини утопијским. Истовремено, међутим, тај развој је и једини који је одржив.

Улога економије у историји

Економија није стварна основа историје. Због тога тумачење историје на основу економије није ваљано. То тумачење корисно је за она друштва која као најважнији циљ имају економију, као што је модерно друштво. Оно, међутим, што се таквим тумачењем не додирује јесте дубљи узрок који је изродио и то друштво. Дубљи узрок у капиталистичком друштву није, као што је приметио М. Вебер, капиталистичко коришћење економије, већ „дух“ капитализма. „Тамо где се тај дух појављује и има утицај, он налази капитал који му је потребан за активирање, али не и супротно.“ Тај дух је успео да надвлада огромне тешкоће, нарочито економске, да би се наметнуо. Међутим, иза њега постоје дубља верска и антрополошка полазишта хришћанског света Запада која су оставила печат и на савременој култури. Материјалистичко тумачење, које се заснива на феномену капитализма, не објашњава настанак капитализма, а још мање његове различите појаве у историји. Економија је несумњиво значајан чинилац друштвеног живота. Али је она, са своје стране, под утицајем чинилаца верске или друге природе.

Бесциљност савременог човека сажима се у обезбожењу економије и поистовећивању човековог прогреса с економским развојем. Циљ те појаве јесте да се умањи значај сваке моралне и духовне вредности и да се жртвује човекова личност ради економске добити. С друге стране, међутим, верски препород који постоји у наше време, нарочито у оквиру Православне цркве, представља утеху и наду у суштинску промену.

Аутор је професор Универзитета у Солуну. Овај текст је одломак из његове књиге „Социологија хришћанства“ чији је превод на српски језик објавио Хришћански културни центар, Београд 2004. године. Опрема текста је редакцијска.